

Рень Лариса<https://orcid.org/0000-0003-1015-2684>

Кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної роботи
та освітніх і педагогічних наук,
Національний університет

«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: lora200416@gmail.com

ІНТЕГРАЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ У ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Мета статті полягає у комплексному аналізі досвіду та сучасних підходів до інтеграції громадянської освіти у практики соціальної роботи, виявленні ефективних стратегій (зокрема Service-Learning та моделі участі Р. Харта), а також обґрунтуванні можливостей інтеграції громадянської освіти до соціальної роботи в Україні з урахуванням викликів воєнного часу.

Методологічну основу дослідження становить система взаємопов'язаних підходів: компетентнісного (розгляд громадянськості як інтегративної якості особистості), комунікативно-діяльнісного (орієнтація на практичну участь у суспільних процесах), особистісно орієнтованого (врахування індивідуальних та вікових особливостей молоді).

Для досягнення поставленої мети використано теоретичні методи дослідження: аналіз, синтез і узагальнення наукових джерел, порівняльний аналіз Service-Learning та сходинок участі Р. Харта.

Наукова новизна. Здійснено аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду громадянської освіти у практики соціальної роботи із застосуванням моделі сходинок участі Р. Харта як інструменту оцінювання якості залучення молоді до суспільних процесів.

Висновки. У результаті дослідження встановлено, молодіжний вік є сприятливим періодом для становлення громадянської свідомості за умов створення відповідного демократичного середовища та використання компетентнісно орієнтованих підходів.

Аналіз зарубіжного досвіду засвідчив ефективність таких підходів, як Service-Learning (навчання через служіння), інтерактивні й проєктні методи. Спільними тенденціями є ранній початок громадянської освіти, інтеграція Модель сходинок участі Р. Харта дозволяє критично оцінювати якість залучення молоді та спрямовувати освітні практики на досягнення вищих рівнів участі (5–8), що є основою для формування справжньої громадянськості.

Встановлено, що ефективність формування громадянськості забезпечується створенням позитивного емоційного середовища, застосуванням інтерактивних та рефлексивних методів, урахуванням вікових особливостей молоді, належною підготовкою педагогів і соціальних працівників, а також розвитком критичного мислення та медіаграмотності.

Соціальна відповідальність молоді України, яка проявляється у волонтерській, благодійній, екологічній та культурно-освітній діяльності, є конкретним втіленням громадянськості в умовах воєнного стану. Це підтверджує, що соціальна освіта є стратегічним ресурсом розвитку суспільства, а її інтеграція в державну молодіжну політику створює підґрунтя для формування активної громадянської позиції молоді. Формування громадянськості та громадянської ідентичності у молодіжному віці є важливим чинником розвитку особистості, її соціалізації та готовності до активної участі в демократичних процесах.

Ключові слова: громадянська освіта, соціальна робота, компетентнісний підхід, соціальна відповідальність, волонтерство, громадянськість, громадянська ідентичність.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими або практичними завданнями. У сучасних умовах глобалізації, євроінтеграційних прагнень України та активізації громадянських рухів особливої значущості набуває проблема формування громадянськості та громадянської ідентичності молоді як ключових якостей особистості. Здатність активно та відповідально брати участь у суспільному житті, усвідомлювати свої права та обов'язки, діяти на благо громади та держави розглядається не лише як освітній результат, а як важливий інструмент соціалізації, професійної мобільності та демократичного розвитку суспільства.

Водночас актуалізується питання інтеграції громадянської освіти у практики соціальної роботи. Як зазначають McGuire & Majewski, громадянська залученість є історичною основою соціальної роботи, а її зведення лише до «професійних» завдань обмежує потенціал соціальних змін [8]. Однак, незважаючи на це, у сучасній системі освіти та практиках соціальної роботи України існує низка суперечностей: між потребою суспільства у свідомих, соціально відповідальних громадянах та недостатньою розробленістю ефективних методик формування громадянськості у молоді; між орієнтацією на компетентнісний підхід і традиційними методами навчання; між наявністю значного міжнародного досвіду та обмеженим рівнем його адаптації до національного освітнього контексту; між теоретичними знаннями про громадянські права та обов'язки й реальною практичною активністю громадян [1].

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблема формування громадянськості та громадянської ідентичності молоді досліджується у працях вітчизняних та зарубіжних учених. Вагомий внесок у розробку теоретичних засад громадянської освіти зробили такі дослідники: Т. Burke стверджує, що громадянська освіта є невід'ємною частиною професійної ідентичності соціального працівника, звертаючись до спадщини Дж. Аддамс; А. Phillips надає вичерпний огляд педагогіки Service-Learning як інструменту інтеграції громадянської освіти [9]; а також Ferguson & Erwin аналізують розрив між шкільною громадянською освітою та очікуваннями від випускників закладів вищої освіти.

Українські дослідники, зокрема Р. Вайнола, Г. Друзь та О. Ворошук, акцентують увагу на ролі соціальної освіти як цілісного інтегративного чинника формування громадянської свідомості та соціальної відповідальності молоді України, наголошуючи на важливості волонтерства, благодійності та екологічних ініціатив в умовах воєнного стану [1]. І. Шапошнікова досліджує інтеграцію європейської моделі громадянських компетентностей до системи освіти України [5].

Значний внесок у розуміння громадянських компетентностей зробили європейські інституції. Рамка компетентностей для культури демократії Ради Європи (2017) визначає 20 компетентностей, об'єднаних у чотири групи: цінності, ставлення, навички, знання та критичне розуміння. Рекомендації Ради ЄС (2018) визначають громадянську компетентність як здатність діяти як відповідальні громадяни та повноцінно брати участь у громадянському та соціальному житті [5]. У проєкті DeSeCo (Rychen & Salganik) запропоновано визначення компетенції як здатності успішно відповідати складним вимогам у конкретному контексті за допомогою мобілізації психосоціальних ресурсів.

Модель сходинок участі, розроблена Р. Хартом (Hart, 1992) пропонує вісім рівнів залучення молоді, поділених на дві категорії: не-участь (маніпуляція, прикрашання, символізм) та справжня участь (призначені, але поінформовані; консультовані та поінформовані; ініційовані дорослими, рішення спільні; ініційовані та керовані молоддю; ініційовані молоддю, рішення спільні з дорослими) [7]. Wetzelhütter & Bacher наголошують, що «сходинки» не є обов'язковим етапним розвитком, а проєкт може одразу починатися з вищих рівнів [11].

Вагомий внесок у розуміння практичних аспектів інтеграції громадянської освіти зробили дослідження Rome, у якому пропонується конкретна модель інтеграції через курс «Voting Is Social Work» [10]; Kachel аналізує навчальні плани німецьких вишів, виявляючи, що на громадянську освіту відводиться лише 3,3–3,8% навчального навантаження.

Таким чином, проблема формування громадянськості та громадянської ідентичності молоді має ґрунтовне теоретико-методологічне підґрунтя та розглядається як багатовимірний процес, що поєднує когнітивні, ціннісні та поведінкові аспекти розвитку особистості. Сучасні наукові підходи демонструють перехід від традиційного розуміння громадянської освіти як передачі знань до її трактування як процесу формування здатності до активної громадянської участі. Разом з тим залишається актуальною потреба у подальшому вивченні особливостей інтеграції громадянської освіти у практики соціальної роботи, особливо в умовах воєнного стану в Україні.

Мета статті полягає у комплексному аналізі досвіду та сучасних підходів до інтеграції громадянської освіти у практики соціальної роботи, виявленні ефективних стратегій (зокрема Service-Learning та моделі участі Р. Харта), а також обґрунтуванні можливостей інтеграції громадянської освіти до соціальної роботи в Україні з урахуванням викликів воєнного часу.

Методологія дослідження. Методологічною основою дослідження є сукупність взаємопов'язаних наукових підходів: особистісно орієнтований підхід – враховує індивідуальні, вікові та психофізіологічні особливості молоді; компетентнісний підхід – передбачає розгляд громадянськості як інтегративної якості особистості (відповідно до концепцій Ради Європи, 2017; Rychen & Salganik, 2003); діяльнісний підхід – орієнтує дослідження на вивчення процесу формування громадянськості у реальній діяльності участі в суспільних процесах.

Для досягнення мети дослідження використано комплекс теоретичних методів: аналіз, синтез, узагальнення наукових джерел (для визначення сутності громадянськості та громадянської ідентичності); порівняльний аналіз (для вивчення міжнародного досвіду Service-Learning, сходинок участі Р. Харта).

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Відповідно до Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», громадянська освіта – це сукупність систематизованих знань, умінь, навичок, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, пов'язаних з ідеями демократії та верховенства права, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей [2].

Громадянськість є інтегральною якістю особистості, що охоплює розуміння прав і обов'язків, активну участь у суспільному житті, готовність до соціальної взаємодії та відповідальність за власні дії [1]. Громадянська ідентичність, у свою чергу, передбачає усвідомлення себе частиною політичної спільноти, ототожнення з її цінностями, історією та культурою, а також готовність діяти на благо цієї спільноти [5, 45].

Розширюючи це розуміння, варто зазначити, що громадянська освіта у практиках соціальної роботи виходить далеко за межі формального інформування про права та обов'язки. Вона передбачає формування у клієнтів соціальних служб правової грамотності – здатності орієнтуватися в законодавстві, розуміти механізми захисту від дискримінації та алгоритми взаємодії з органами державної влади й місцевого самоврядування. Це особливо важливо для вразливих верств населення, які часто стикаються з бюрократичними бар'єрами та не знають, як ефективно відстоювати свої права. Соціальний працівник у цьому контексті виступає не лише як фахівець із надання послуг, а як своєрідний «перекладач» складної правової реальності, допомагаючи клієнтам усвідомити власну суб'єктність у правовому полі. Такий підхід трансформує соціальну роботу з патерналістської моделі, де фахівець вирішує проблеми клієнта, на партнерську, де клієнт стає активним учасником процесу захисту своїх прав та інтересів.

Не менш важливим аспектом інтеграції громадянської освіти у соціальну роботу є розвиток навичок адвокації та самоадвокації. Це передбачає формування у отримувачів соціальних послуг здатності самостійно відстоювати свої інтереси, комунікувати з державними установами та домагатися виконання своїх законних прав. Особливо актуальним це є для внутрішньо переміщених осіб, людей з інвалідністю, ветеранів війни та інших вразливих груп, які часто опиняються в ситуації безсилля перед бюрократичними структурами. Соціальний працівник, використовуючи інструменти громадянської освіти, може не просто представляти інтереси клієнта, а навчати його стратегій ефективної комунікації, ведення переговорів, складання звернень та юридичного супроводу власних вимог. Це створює основу для довготривалої соціальної інтеграції, коли клієнт після завершення роботи з фахівцем зберігає здатність самостійно вирішувати власні проблеми та захищати свої права.

Крім того, інтеграція громадянської освіти у соціальну роботу відкриває нові можливості для формування критичного мислення та медіаграмотності серед отримувачів соціальних послуг. В умовах сучасного інформаційного середовища, насиченого дезінформацією та маніпулятивними технологіями, здатність критично оцінювати інформацію, розрізняти факти від фейків та приймати обґрунтовані рішення стає критично важливою навичкою для соціально вразливих груп. Соціальні працівники можуть інтегрувати інструменти медіаграмотності у повсякденну роботу з громадою, навчаючи клієнтів перевіряти достовірність інформації, розпізнавати маніпулятивні техніки та безпечно взаємодіяти з інформаційним простором. Це також дозволяє залучати отримувачів послуг до моніторингу соціальних програм та участі у громадських слуханнях, бюджетуванні участі та локальних екологічних чи

соціальних ініціативах, що є конкретним втіленням громадянської участі на рівні територіальної громади.

З урахуванням цього, особливого значення набуває початок громадянської освіти саме з молодіжного віку, який вважається найбільш сприятливим для формування громадянської свідомості завдяки активному соціальному становленню особистості та природній потребі в самоідентифікації. Оскільки формування громадянськості та громадянської ідентичності у молоді має ґрунтуватися на таких провідних засадах, як участь у громадській діяльності як основний вид навчання; комунікативна спрямованість освітнього процесу; інтеграція різних видів діяльності (пізнавальної, творчої, волонтерської); створення умов демократичного середовища, особливу роль у цей період відіграє педагогіка Service-Learning (навчання через служіння), яка забезпечує природне засвоєння громадянських компетентностей через постійну участь у різних видах суспільно корисної діяльності [9].

Phillips підкреслює, що Service-Learning суттєво відрізняється від волонтерства чи стажування трьома умовами: громадянською залученістю (вирішення реальних проблем громади), рефлексією (структурований аналіз досвіду) та взаємністю (рівноправні відносини з громадою) [9]. У контексті компетентнісного підходу Service-Learning набуває особливого значення, оскільки дозволяє студентам рухатися за таксономією Блума від нижчих рівнів («ідентифікувати») до вищих («аналізувати», «оцінювати») [8].

Однак на практиці постає питання, наскільки глибокою є ця участь і чи справді вона формує громадянську ідентичність. Відповідь на нього дає модель, розроблена Р. Хартом у 1992 році на замовлення ЮНІСЕФ, сходинки участі [7]. Ця модель, що ґрунтується на попередній роботі Sh. Arnstein, пропонує вісім рівнів залучення молоді, поділених на дві великі категорії [7; 11].

Перші три сходинки описують не-участь (Non-participation), коли молодь лише створює видимість залученості, що не сприяє формуванню справжньої громадянськості [7]:

1. Маніпуляція (Manipulation): дорослі використовують молодь для підсилення власних ідей, видаючи їх за ініціативу дітей [11].
2. Прикрашання (Decoration): молодь залучена, але не має впливу на зміст; її роль – «прикрашати» дорослий захід [7].
3. Символізм (Tokenism): молоді нібито надають голос, але вона не має вибору щодо форми та змісту своєї участі; це «участь заради участі» чи «для фото» [6; 7].

Справжня участь (Participation) починається з 4-ї сходинки і передбачає зростаючий рівень впливу молоді на процеси прийняття рішень, що є основою для формування громадянської ідентичності:

1. Призначені, але поінформовані (Assigned but Informed): молоді дають конкретну роль і пояснюють, чому їх залучають та як відбувається процес [11].
2. Консультовані та поінформовані (Consulted and Informed): дорослі ініціюють проєкт, але консультуються з молоддю, пояснюючи, як її думки будуть використані та якими будуть результати [7].
3. Ініційовані дорослими, рішення спільні з молоддю (Adult-Initiated, Shared Decisions): дорослі ініціюють проєкт, але рішення приймаються спільно з молоддю [11].
4. Ініційовані та керовані молоддю (Child-Initiated and Directed): молодь самостійно ініціює та керує проєктом; дорослі виконують підтримуючу роль [7].
5. Ініційовані молоддю, рішення спільні з дорослими (Child-Initiated, Shared Decisions): найвищий рівень, де молодь ініціює проєкт і ділиться прийняттям рішень з дорослими як рівноправний партнер [11].

Р. Харт наголошує, що «сходинки» – це не обов'язковий етапний розвиток (від 1 до 8). Проєкт може одразу починатися з 7-го рівня, залежно від контексту та спроможності молоді [11]. Головне забезпечити максимально можливу реальну участь, а не імітацію [7]. Саме на рівнях 5–8 відбувається справжнє становлення громадянськості, коли молода людина усвідомлює себе суб'єктом суспільних процесів, а не пасивним об'єктом впливу [7; 11].

У контексті Service-Learning ця модель дозволяє критично оцінити якість залучення студентів. Наприклад, просте виконання волонтерських завдань без розуміння мети та без впливу на процес – це рівень «прикрашання» або «символізму» [6; 7]. Натомість Service-Learning, побудований на рефлексії та взаємності, має на меті вивести студентів на рівні 5–8, де вони є повноправними партнерами у вирішенні проблем громади, що безпосередньо впливає на формування їхньої громадянської ідентичності [8; 9].

Rome пропонує конкретну модель інтеграції через курс «Voting Is Social Work», який поєднує аудиторне та громадське навчання для максимізації виборчої участі. Зворотний зв'язок від студентів показав, що вони визнали зв'язок між голосуванням та соціальною роботою, відчували почуття досягнення та зрозуміли, що вибори мають значення [10, 497]. Цей приклад демонструє, як безпосередня політична діяльність може бути інтегрована у навчальну програму, сприяючи розвитку громадянськості студентів.

В Україні інтеграція громадянської освіти у практики соціальної роботи відбувається через впровадження Концепції розвитку громадянської освіти (2018, оновлена 2022), інтегрованого курсу «Громадянська освіта» у старшій школі, а також через активну волонтерську діяльність молоді в умовах воєнного стану. Значущим інструментом змістового наповнення є інтегрований курс «Громадянська освіта» в старшій школі, структурований навколо прав людини, демократії, правової та політичної культури, медіаграмотності, етики та безпеки [4]. Оновлена у 2022 році навчальна програма акцентує не лише на знаннях, а й на формуванні компетентнісних дій – умінні дискутувати, аргументувати, співпрацювати, запобігати дискримінації, взаємодіяти з інституціями держави й громадянського суспільства. Це безпосередньо корелює з вищими рівнями сходинок Р. Харта (5–8), де молодь виступає не пасивним спостерігачем, а активним учасником демократичних процесів [7; 11].

Розвиток громадянської свідомості не обмежується формальною освітою. Закон України «Про основні засади молодіжної політики» інституціалізує участь молоді у виробленні рішень, створює інструменти співправління на місцевому рівні, підтримує молодіжні ради, молодіжні центри й мережу неформальної освіти [3].

Аналіз практики показує, що соціально відповідальна поведінка молодих українців охоплює кілька основних напрямів: волонтерство, що з початку повномасштабної агресії Росії перетворилося на масовий рух; благодійність як форма солідарності; екологічні ініціативи та участь у відновленні зруйнованої інфраструктури; культурні та освітні проекти, що допомагають зберігати ідентичність [1]. Ці прояви соціальної відповідальності є конкретним втіленням громадянськості української молоді та відповідають рівням 5–8 сходинок Р. Харта, де молодь є ініціатором і рівноправним партнером у вирішенні суспільних проблем [7].

Висновки. У результаті дослідження встановлено, молодіжний вік є сприятливим періодом для становлення громадянської свідомості за умов створення відповідного демократичного середовища та використання компетентнісно орієнтованих підходів. Аналіз зарубіжного досвіду засвідчив ефективність таких підходів, як Service-Learning (навчання через служіння), інтерактивні й проєктні методи. Спільними тенденціями є ранній початок громадянської освіти, інтеграція Модель сходинок участі Р. Харта дозволяє критично оцінювати якість залучення молоді та спрямовувати освітні практики на досягнення вищих рівнів участі (5–8), що є основою для формування справжньої громадянськості.

Соціальна відповідальність молоді України, яка проявляється у волонтерській, благодійній, екологічній та культурно-освітній діяльності, є конкретним втіленням громадянськості в умовах воєнного стану. Це підтверджує, що соціальна освіта є стратегічним ресурсом розвитку суспільства, а її інтеграція в державну молодіжну політику створює підґрунтя для формування активної громадянської позиції молоді. Формування громадянськості та громадянської ідентичності у молодіжному віці є важливим чинником розвитку особистості, її соціалізації та готовності до активної участі в демократичних процесах.

Ефективна інтеграція громадянської освіти у практики соціальної роботи має виходити за межі формального інформування та передбачати формування у клієнтів соціальних служб правової грамотності, навичок самоадвокації та критичного мислення. Це означає, що соціальний працівник має виступати не лише як постачальник послуг, а як фасилітатор громадянського становлення особистості, допомагаючи клієнтам усвідомити власну суб'єктність та здатність впливати на суспільні процеси. Особливого значення цей підхід набуває в роботі з вразливими групами населення – внутрішньо переміщеними особами, людьми з інвалідністю, ветеранами війни, які часто стикаються з дискримінацією та потребують не лише матеріальної чи психологічної підтримки, а й інструментів для самостійного відстоювання своїх прав. Громадянська освіта у соціальній роботі виступає невід'ємною складовою професійної діяльності, що забезпечує сталий соціальний розвиток та зміцнення демократичних засад суспільства.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою та апробацією ефективних моделей навчання на основі міжнародних підходів (Service-Learning, сходинки Р. Харта) та їх адаптацією до умов освітньої системи України, зокрема в контексті післявоєнної відбудови та євроінтеграції. Особливої уваги потребує подальше вивчення впливу нових цифрових платформ на громадянську активність населення та розробка механізмів сталого залучення молоді до відбудови України.

References

1. Вайнола, Р. Х., Друзь, Г. М., Ворошчук, О. Д. Роль соціальної освіти у формуванні громадянської свідомості та соціальної відповідальності молоді України. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2025. №21. DOI: 10.5281/zenodo.15484371.
Vainola, R. Kh., Druz, H. M., & Voroshchuk, O. D. (2025). Rol sotsialnoi osvity u formuvanni hromadianskoi svidomosti ta sotsialnoi vidpovidalnosti molodi Ukrainy [The Role of Social Education in the Formation of Civic Consciousness and Social Responsibility of Youth in Ukraine]. *Pedahohichna Akademiia: naukovі zapysky – Pedagogical Academy: Scientific Notes*, (21). DOI: 10.5281/zenodo.15484371 [in Ukrainian].
2. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20/ed20221213#n10>
Zakon Ukrainy «Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverdzhenia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti» [Law of Ukraine «On the Basic Principles of State Policy in the Sphere of Affirmation of Ukrainian National and Civic Identity»]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20/ed20221213#n10> [in Ukrainian].
3. Закон України «Про основні засади молодіжної політики». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>
Zakon Ukrainy «Pro osnovni zasady molodizhnoi polityky» [Law of Ukraine «On the Basic Principles of Youth Policy»]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text> [in Ukrainian].
4. Інтегрований курс «Громадянська освіта». 10 клас. Рівень стандарту: навчальна програма. (2022). МОН України.
Intehrovanyi kurs «Hromadianska osvita». 10 klas. Riven standartu: navchalna prohrama [Integrated Course «Civic Education». Grade 10. Standard Level: Curriculum]. (2022). MON Ukrainy [in Ukrainian].
5. Шапошнікова І. В. Соціальна освіта та її значення в розвитку сучасного суспільства. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2023. №9. DOI:10.54929/2786-5738-2023-9-07-02. Shaposhnikova, I. V. (2023). Sotsialna osvita ta yii znachennia v rozvytku suchasnoho suspilstva [Social Education and Its Significance in the Development of Modern Society]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: ekonomika ta upravlinnia – Problems of Modern Transformations. Series: Economics and Management*, (9). DOI:10.54929/2786-5738-2023-9-07-02 [in Ukrainian].
6. ACE Electoral Knowledge Network. *A continuum of youth participation*. Retrieved from: <https://aceproject.org/main/english/vy/vyc04.htm> [in English].
7. Hart, R. A. (1992). *Children's Participation: From Tokenism to Citizenship*. Innocenti Essay No. 4. Florence: UNICEF International Child Development Centre. [in English].
8. McGuire, L. E., & Majewski, V. (2011). Editorial: Social Work and Service-Learning in the Age of Competency-based Education. *Advances in Social Work*, 12(1), i-vii. [in English].
9. Phillips, A. (2011). Service-Learning and Social Work Competency-Based Education: A 'Goodness of Fit'? *Advances in Social Work*, 12(1), 1-20. [in English].
10. Rome, S. H. (2024). Educating Students for Political Participation: Bringing «Voting Is Social Work» to Life. *Journal of Social Work Education*, 60(4), 497-511. [in English].
11. Wetzelhütter, D., & Bacher, J. (2015). How to Measure Participation of Pupils at School. Analysis of Unfolding Data Based on Hart's Ladder of Participation. *Methods, Data, Analyses*, 9(1), 111-136. [in English].

Ren Larysa<https://orcid.org/0000-0003-1015-2684>

PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Head of the Department of Social Work
and Educational and Pedagogical Sciences,
T. H. Shevchenko National University
«Chernihiv Colehium»

(Chernihiv, Ukraine) E-mail: lora200416@gmail.com

INTEGRATION OF CIVIC EDUCATION INTO SOCIAL WORK PRACTICES

The purpose of the article is a comprehensive analysis of experience and contemporary approaches to the integration of civic education into social work practices, the identification of effective strategies (in particular Service-Learning and R. Hart's model of participation), as well as the substantiation of opportunities for integrating civic education into social work in Ukraine, taking into account the challenges of wartime.

The methodological basis of the study is a system of interconnected approaches: competence-based (considering citizenship as an integrative quality of personality), communicative-activity-based (orientation towards practical participation in social processes), personally oriented (taking into account individual and age characteristics of youth).

To achieve the stated goal, theoretical research methods were used: analysis, synthesis and generalization of scientific sources, comparative analysis of Service-Learning and R. Hart's ladder of participation.

Scientific novelty. An analysis of foreign and domestic experience of civic education in social work practices has been carried out using R. Hart's ladder of participation model as a tool for assessing the quality of youth involvement in social processes.

Conclusions. The study found that youth age is a favorable period for the formation of civic consciousness, provided that an appropriate democratic environment is created and competence-oriented approaches are used.

The analysis of foreign experience has demonstrated the effectiveness of such approaches as Service-Learning, interactive and project-based methods. Common trends include an early start of civic education and the integration of participation into various types of activities. R. Hart's ladder of participation model allows for a critical assessment of the quality of youth involvement and directs educational practices towards achieving higher levels of participation (5–8), which is the basis for the formation of genuine citizenship.

It has been established that the effectiveness of citizenship formation is ensured by creating a positive emotional environment, applying interactive and reflective methods, taking into account the age characteristics of youth, proper training of teachers and social workers, as well as the development of critical thinking and media literacy.

The social responsibility of Ukrainian youth, which manifests itself in volunteer, charitable, environmental and cultural-educational activities, is a concrete embodiment of citizenship in wartime conditions. This confirms that social education is a strategic resource for the development of society, and its integration into state youth policy creates the foundation for the formation of an active civic position among young people. The formation of citizenship and civic identity at a young age is an important factor in personal development, socialization and readiness for active participation in democratic processes.

Keywords: civic education, social work, competence-based approach, social responsibility, volunteering, citizenship, civic identity.

Стаття надійшла до редакції 27.03.2026

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор **Тамара Янченко**